

Zbigniew Mikołajczyk

Cerkiew w Stanisławowie - dawnej Kolonii Aleksandryjskiej

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 18/1, 87-94

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW MIKOŁAJCZYK

CERKIEW W STANISŁAWOWIE – DAWNEJ KOLONII ALEKSANDRYJSKIEJ

Często w naszym sąsiedztwie pozostają niezauważone, miejsca szczególne, stanowiące dowód niezwyklej i wielce zróżnicowanej przeszłości naszego narodu. Jednym z takich zakątków jest Stanisławowo. Mała wioska w gminie Pomiechówek położona przy drodze nr 62 z Nowego Dworu Mazowieckiego do Serocka. Miejscowość znana jest z hitlerowskiego obozu zagłady, który pochłonął blisko 15 000 istnień ludzkich. Pobudowany tam fort nr III stanowił element systemu obronnego Twierdzy Modlin. W centralnej części wioski, na posesji oznaczonej nr 20, znajduje się parafia prawosławna pw. św. Aleksandry. Swe korzenie czerpie ona z okresu panowania nad modlińską twierdzą armii rosyjskiej.

Na polach opisanej wsi rozwijały swe szyki bojowe wojska szwedzkie feldmarszałka Gustawa Stenbock'a¹ przed bitwą z mazowieckim pospolitym ruszeniem wojewody płockiego Jana Kazimierza Krasińskiego, która rozegrała się w dniu 30 września 1655 r. w rejonie dzisiejszej Twierdzy Modlin².

Kolejne zmagania zbrojne miały miejsce w okresie napoleońskim. To właśnie cesarz Francuzów w dniu 1 grudnia 1806 r. polecił budowę modlińskiej warowni.³ Prace inżynieryjne w twierdzy były prowadzone pod nadzorem Komisji Rządzącej i powołanego w tym celu komisarza – Stanisława Dzwonkowskiego⁴. Pierwszym komendantem twierdzy został płk Cyprian Godebski⁵.

¹ R. G o ł ą b, *Ilustrowana monografia miasta Nowego Dworu Mazowieckiego z historią Twierdzy Modlin*. Nowy Dwór Mazowiecki 2006, s. 180-181; R. H. B o c h e n e k, *Twierdza Modlin*. Warszawa 2003, s. 21; S. H e r b s t, J. Z a c h w a t o w i c z, *Twierdza Modlin. W: 200 lat Twierdzy Modlin (1806-2006)*. Red. G. S o k o ł o w s k i i in., Modlin 2006, s. 12; zob. A. K e r s t e n, H. R a d z i e j o w s k i, *Szwedzi pod Jasną Górą*, Warszawa 1975; T e n z e, *Studium władzy i opozycji*. Warszawa 1988.

² R. H. B o c h e n e k, *Zarys historii Twierdzy Modlin*. „Fortyfikacja”. T. 13: 2001, s. 10.

³ J. D ą b r o w s k i, *Historia Garnizonu Modlin do września 1939 r.* Warszawa 2000, s. 9-10.

⁴ P. O l e ń c z a k, *Napoleońskie dziedzictwo na Mazowszu. Twierdza Modlin w latach 1806-1830*. Warszawa 2008, s. 19.

⁵ T a m ż e, s. 26.

Zmiana kierunku działań wojennych spowodowała, że na przedpolach twierdzy pojawiła się armia rosyjska. Od 5 lutego 1813 r. wojska gen. Iwana Paskiewicza prowadziły oblężenie. Wbrew oczekiwaniom polskiej załogi, gen. Herman Daendels, Holender z pochodzenia, podjął decyzję kapitulacyjną⁶. W dniu 1 grudnia do Modlina wkroczyli Rosjanie, goszcząc w nim, prawie nieprzerwanie, do I wojny światowej⁷.

Po klęsce powstania listopadowego Rosjanie rozpoczęli intensywną rozbudowę twierdzy. Okolicę modlińską objęto intensywną akcją rusyfikacyjną. Aby zapanować nad niepodległościowymi dążeniami Polaków, na terenie dzisiejszego Stanisławowa założono Kolonię Aleksandryjską. Nazwę twierdzy zmieniono na Nowogeorgijewsk. Powstały cerkwie na terenie cytadeli, przedmościa nowodworskiego, kazuńskiego i we wspomnianej kolonii⁸.

Car Mikołaj I zamierzał wzmocnić rejony bezpośrednio przyległe do twierdzy osadnikami z guberni pskowskiej. Pierwsze plany przewidywały ulokowanie kolonistów w rejonie Góry. Właścicielem położonego tam majątku był niejaki hrabia Gutkowski⁹, który zażądał zbyt wygórowaną sumę i z tego względu zmieniono rozmieszczenie kolonistów. Rosjan kolonizowano na prawym brzegu Wisły od Kosewka do Zakroczymia¹⁰ i w Konstancyńce [dziś: Boża Wola]¹¹. W sumie osadnicy zamieszkali na terenie Szczypiorki [Szczypiorna], Kosewki [Kosewka], Konstancyńki, Zakroczymia i Kolonii Aleksandryjskiej. Ta ostatnia liczyła 25 domostw i była największą z kolonii. Podczas zagospodarowania budowniczych ściągnięto specjalnie z Rosji. Domy były piętrowe, w stylu rosyjskim. Każda rodzina osadników otrzymała ziemię wraz z budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi. Kolonistom przydzielono niezbędną ilość żywności, aby mogli przeżyć do czasu uzyskania własnych zbiorów. Przydziały dotyczyły także sprzętu gospodarstwa domowego i narzędzi rolniczych. Jednym z profitów był okres sześciu lat, zwolnienia z obowiązku służby wojskowej. Na terenach wokół twierdzy pojawiło się w sumie około 200 mężczyzn i 150 kobiet, co stanowiło około 95 rosyjskich rodzin. Brak jest jednak dokładnych danych na ten temat. Akcją kolonizacyjną prowadzono również w drugiej połowie XIX w. na terenie Kosewa,

⁶ J. Dąbrowski, *Historia Garnizonu...*, s. 15-16; G. Sokołowski, R. Gołąb, *Twierdza Modlin*, Nowy Dwór Mazowiecki 2006, s. 7.

⁷ B. Perzyk, *Twierdza Modlin w latach 1914-1915*. W: *200 lat Twierdzy Modlin(1806-2006)*. Red. G. Sokołowski i in., Modlin 2006, s. 134-143;

⁸ Zob.: J. Feduska, *Twierdze Modlin, Serock, Zamość w planach strategicznych powstania listopadowego*, Lublin 1999.

⁹ P. Oleńczak, *Twierdza Modlin w latach 1830-1915. Aspekty polityczna, militarne i społeczne*. Stare Babice 2009, s. 81.

¹⁰ Tamże.

¹¹ R. Gołąb, *Ilustrowana monografia miasta...*, s. 608.

Pomiechowa, Nowego Modlina, Gałach i Wymysłach¹², jednak losy kolonistów nie potoczyły się zgodnie z wcześniejszymi oczekiwaniami władz carskich. Trudności z zaadoptowaniem się w nowej, nieznannej okolicy i brak doświadczenia w uprawie roli zmuszał ich do czerpania wzorców od Polaków. Od połowy XIX w. rozpoczął się proces wzajemnego przenikania kulturowego, polegający na przerabianiu domostw na parterowe, nauce języka polskiego i zawieraniu małżeństw z tubylcami¹³. Część kolonistów z chwilą carskiego uwłaszczenia¹⁴, zaczęła dzierżawić, sprzedawać ziemię i wracać do Rosji. Jedynym elementem wyróżniającym ich od Polaków, stała się wiara prawosławna.

W początkowej fazie mieszkańcy Kolonii Aleksandryjskiej należeli do cerkwi usytuowanej na terenie modlińskiej cytadeli. Nie było to jednak dobre rozwiązanie i wiązało się to z licznymi problemami. Uczestnictwo kolonistów w odprawianych tam nabożeństwach było utrudnione poprzez ograniczone możliwości wejścia na teren wojskowy twierdzy dla osób cywilnych. Poza tym, osadnicy pskowsy nie należeli do zbyt pobożnych. Aby ich zachęcić do praktyk religijnych i poprawić dostęp do świątyni, zdecydowano o budowie cerkwi w samej wsi kolonistów.

Plan budowy kościoła został zatwierdzony podczas wizyty cara Mikołaja I w Warszawie w 1840 r. Po czterech latach, 10 V 1844 r. odbyła się uroczystość położenia kamienia węgielnego pod budowę cerkwi¹⁵. Prace budowlane trwały dwa lata, a ich koszt wyniósł 30 000 rubli, łącznie z zamieszczeniem odpowiedniego wyposażeniem świątyni¹⁶.

W dniu 29 VIII 1846 r. podczas niezwykle uroczystej konsekracji, przeprowadzonej przez warszawskiego protojereja Teofila Nowickiego, patronką cerkwi została, św. Aleksandra Męczennica. Żyła ona na przełomie III i IV w., prawdopodobnie była żoną cesarza Dioklecjana, która za wiarę w Chrystusa została skazana na ścięcie mieczem i zmarła w drodze do miejsca kaźni¹⁷.

¹² R. G o ł ą b, *Ilustrowana monografia miasta...*, s. 608.

¹³ Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy, Oddział w Grodzisku Mazowieckim[dalej: APGM], *Księga metrykalna z 1847 r.* Zespół: Akta stanu cywilnego cerkwi prawosławnej Męczennicy św. Aleksandry – carcy w koloniach rosyjskich. Sygn. 530.

¹⁴ Ukaz carski z dnia 2 marca 1864 r. W: L. B i e l s k i, M. T r ą b a, *Tablice historyczne*. Bielsko Biała 1999, s. 166.

¹⁵ K. S o k ó ł, A. S o s n a, *Kopuły nad Wisłą...*, s. 75; A. W o ź n i a k, *Kartki z dziejów prawosławnej parafii św. Aleksandry w Stanisławowie koło Modlina*. „Etnografia Polska”. T. 45: 2001, z. 1-2, s. 186.

¹⁶ P. O l e ń c z a k, *Twierdza Modlin w latach 1830-1915...*, s. 82.

¹⁷ Archiwum Parafialne w Stanisławowie[dalej: APSt], *Patronka cerkwi w Stanisławowie Carica - Męczennica św. Aleksandra*. Tłum. A. R u d n i c k a – W a n d m a y e r, bez sygn., k. 1-3, mps.

Autorem projektu cerkwi był Jan Jakub Gay, polski architekt, lutera- nin, absolwent Korpusu Kadetów w Kaliszu, twórca projektu spichlerza na „Wyspie Szwedzkiej” u ujścia Narwi do Wisły, Banku Polskiego i kamie- nic na Krakowskim Przedmieściu. Sam budynek cerkwi był bardzo okazały i przyświecał całej okolicy z racji usytuowania na wzgórzu. Posiadał pięć wież z ozdobnymi kopułami, zakończonymi charakterystycznymi dla prawosławia krzyżami. Wykonany był z wypalanej cegły, która prawdopodobnie pochodziła z pobliskiej cegielni. Wnętrze świątyni zostało wyposażone w nowy ikonostas.

Cerkiew prawosławna w Kolonii Aleksandryjskiej. Fotografia ze zbiorów prywatnych Elżbiety W i e r c i ń s k i e j, pochodzi z późniejszego okresu, co potwierdza niemiecki napis: „Rosijski kościół w Modlinie”.

Nowa parafia była utrzymywana z urzędu. Dla pełnej obsady etatowej po- budowano w pobliżu cerkwi drewniane domy, wyposażając je. „Proboszcz cerkwi miał otrzymywać uposażenie w wysokości 600 rubli, diakon 120 ru- bli, a psalmista – 60 rubli rocznie. Ponadto wszyscy razem otrzymywali 185 rubli rocznie «na opał». Na potrzeby cerkiewne – prosfory, wino, kadzidło itp. – wyznaczono sumę 100 r. rocznie”¹⁸.

Prawosławna parafia skupiała praktycznie wszystkich mieszkańców tego wyznania zamieszkałych wokół Nowogiejorgijewska. W dniu konse- kracji liczyła ona 400 wiernych¹⁹. W 1849 r., przy cerkwi otwarto szkołkę pa-

¹⁸ A. W o ń n i a k, *Kartki z dziejów prawosławnej parafii św. Aleksandry w Stanisławowie koło Modlina...*, s. 187.

¹⁹ K. S o k ó ł, A. S o s n a, *Kopuły nad Wisłą...*, s. 75.

rafialną. Za działalność oświatową proboszcz otrzymywał pensum w wysokości 60 rubli. Za sprawą duchownego, podobne szkoły powstały w 1866 r. w Szczypiornie i następnego roku w Konstanczynie²⁰. Z zachowanych dokumentów wynika, że pierwszym proboszczem był prawdopodobnie ks. Teofan Ułowicz²¹. W 1886 r. proboszcz – ks. Joan Wozniesiński²² posiadał 14 dziesięcin gruntu i cmentarz z kaplicą cmentarną z 1852 r. pw. Bogurodzicy Pocieszycielki strapiionych²³. Obowiązki proboszczów pełnili duchowni wskazani w poniższej tabeli.

T a b e l a

Wykaz proboszczów parafii pw. św. Aleksandry w Stanisławowie

Lp	Nazwisko proboszcza	Okres urzędowania
1	ks. Teofan Ułowicz	nie ustalono
2	Ks. Joan Wozniesiński	1886 r.
3	ks. Bazyle Torski	do 1907 r.
4	ks. Jan Bogdanowicz	1908-1910 r.
5	ks. Bazyle Bajkow	1910-1913 r.
6	ks. Mikołaj Karpowicz	od września 1913 r.
7	ks. Jan Sajczuk	od 1935 r.
8	ks. Teodor Rakiecki	w czasie II wojny światowej
9	ks. prot. Wsiewołod Łopuchowicz	po wojnie
10	ks. prot. M. Lenczewski	po wojnie
11	ks. Włodzimierz Kuprianowicz	od 1958 r.
12	ks. Borys Dykaniec	od 1964 r.
13	ks. Rościsław Kozłowski	od 1970 r.
14	ks. Anatol Kościuczuk	od 1978 r.
15	ks. ihumen Warsonofiusz Doroszkiewicz	od 1992 r.
16	ks. Mirosław Czurak	od 1998 r.
17	ks. Mirosław Świdorski	od 1999 r.
18	ks. Piotr Rajecki	od marca 2001 r.
19	ks. Andrzej Bołbot	od 2005 r.

Podstawa źródłowa: A. W o Ź n i a k, *Kartki z dziejów prawosławnej parafii św. Aleksandry*, passim.

²⁰ A. W o Ź n i a k, *Kartki z dziejów prawosławnej parafii św. Aleksandry...*, s. 187.

²¹ Dane uzyskane z wywiadu z obecnym proboszczem parafii, ks. Andrzejem Bołbotem.

²² A. W o Ź n i a k, *Kartki z dziejów prawosławnej parafii św. Aleksandry...*, s. 187.

²³ P. O l e Ń c z a k, *Twierdza Modlin w latach 1830-1915...*, s. 172.

W 1900 r. mistrzowie ze szkoły ikonistów w Hołuju ozdobili cerkiew freskami. Siedem lat później parafia skupiała rekordową liczbę wiernych, bo aż 1305 osób.

W dniu 24 czerwca [między rokiem 1908 a 1910], do Kolonii Aleksandryjskiej przybył arcybiskup warszawski Mikołaj. Przyjechał z letniej rezydencji prawosławnych biskupów warszawskich w Górze na uroczystości św. Jana Chrzciciela. Duchowny przybył do parafii z asystą kozacką, gdzie został powitany przez miejscowe władze, wiernych i wojsko twierdzy Nowogeorgijewsk, na czele z jej komendantem – gen. lejtn. Nikołajem Pawłowiczem Bobyr'em²⁴. Cała okolica cerkwi została uroczystie przystrojona, a czcigodnego gościa witał napis: „Благословен Грядый во имя Господне” [Błogosławiony, który idzie w imię Pańskie]²⁵. Proboszcz parafii, ks. Jan Bogdanowicz wygłosił mowę powitalną²⁶, przedstawiając dzieje cerkwi i osadnictwa. Biskup Mikołaj wskazał na konieczność pomijania trudności dnia codziennego i pokojowe zadania służby pasterskiej. Po liturgii przy śpiewach chóru diecezjalnego, biskup naukowo przedstawił życie człowieka starotestamentowego – świętobliwych rodziców proroka Jana i Jego samego, z życiem współczesnych ludzi i przekazał dużo życzliwych lekcji. Podkreślił rangę macierzyństwa i religijno, pasterskiego wychowania dzieci dla stworzenia charakterów uczciwych, prawdziwych i nieugiętych²⁷. Po liturgii, odbyła się uroczysta procesja z odczytywaniem Ewangelii na każdym szczyście cerkwi. W kruchcie odśpiewano „sto lat” [Многоя лета]²⁸. Następnie gość odwiedził dom parafialny, rozdawał krzyżyki, obrazki i rozmawiał z dziećmi tamtejszej szkoły, od których otrzymał bukiet kwiatów²⁹. Po uroczystym, wspólnym posiłku, gość odjechał do Góry.

Na początku 1911 r. mieszkańcy Kolonii Aleksandryjskiej ufundowali pomnik cara Aleksandra II. Wydarzenie to miało związek z uwłaszczeniem ziem chłopskich. Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia pomnika odbyła się 30 VIII 1911 roku³⁰. Dynamicznie działający ks. Mikołaj Karpowicz otworzył we wrześniu 1913 r. przyparafialną bibliotekę i organizował spotkania religijne.

²⁴ M. K u l i k, *Kadra dowódcza twierdz Warszawskiego Rejonu Umocnionego na przelomie XIX i XX wieku*. W: *200 lat Twierdzy Modlin (1806-2006)*. Red. G. S o k o ł o w s k i, Modlin 2006, s. 87.

²⁵ APSt., *Odwiedziny przez Wielce Przewielebnego Mikołaja Arcybiskupa Warszawskiego w cerkwi Aleksandrowskiej kolonii*. B. sygn., mps, k. 1.

²⁶ T a m ż e, k. 2.

²⁷ T a m ż e.

²⁸ T a m ż e, k. 2-3.

²⁹ APSt., *Odwiedziny przez Wielce Przewielebnego Mikołaja...*, k. 3.

³⁰ P. O l e Ń c z a k, *Twierdza Modlin w latach 1830-1915...*, s. 173.

Kres kolonijnej cerkwi przypadł na okres I wojny światowej. W czasie walk o twierdzę świątynię dosięgły pociski ostrzału artyleryjskiego i po zakończeniu działań została rozebrana. Parafię prowadzili dwaj księża protojereje z Warszawy, odprawiając nabożeństwa w domu proboszcza.

Dzięki staraniom parafian w 1935 r. na miejscu rozebranej świątyni podowano nową, wykorzystując ocalałe elementy. Powstała mała cerkiew z jedną kopułą, która funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Od 1991 r. przy parafii prawosławnej działa dom opieki „Betania”.

W dniu 17 sierpnia 2010 r. parafię odwiedził Jego Świątobliwość Bartomeusz I, Patriarcha Konstantynopola i Nowego Rzymu. W towarzystwie dostojników Kościoła prawosławnego w Polsce, Patriarcha przewodniczył Mszy świętej. Po nabożeństwie wizytował parafię i dom opieki, przed którym został powitany chlebem i solą przez starszych parafian. Następnie, spotkał się z parafianami i zjadł uroczysty posiłek w towarzystwie władz samorządowych.

*Wizyta Bartomeleusza I w parafii Stanisławowo w dniu 17 sierpnia 2010 r.
Zdjęcie autora*

Mimo dużo mniejszych rozmiarów od swej poprzedniczki stanisławowska świątynia świeci przepychem. Przepiękne ikony wkomponowane w zabudowę z połączanymi kolumnami nadają wnętrzu specyficzny klimat. Niezwykła jest również jego akustyka. Wszystkie te elementy nadają odprawianym tam Mszą świętym szczególnie podniosły charakter.

Obecny proboszcz, ks. Andrzej Bołbot prowadzi bardzo intensywną działalność duszpasterską i charytatywną. Planuje również odbudowę świątyni według projektu jej poprzedniczki, aby przywrócić wygląd z dnia konsekracji.

Церков в Александрийской Колонии

Резюме

В начале 30-х годов XIX века царь Николай I приказал привезти русских колонистов в окрестности Твердзы Модлин. Население из псковской губернии должно повысить безопасность военного гарнизона твердзы. Основанную деревню назвали Александрийской Колонией (сегодня Станиславово). Её название происходило от покровительницы возникшего там православного прихода. 10 мая 1844 года началась стройка церкви, которая длилась 2 года и стоила 30000 рублей. Декан, варшавский протоерей Теофил Новицкий 29 августа 1846 года освятил церковь а её покровительницей стала святая Александра Мученица. Жила она в III и IV веках, была женой кесаря Диоклеция, за веру в Иисуса Христа её приговорили на казнь усекновения. Она умерла по дороге на место казни. Красивое здание церкви стояло на высоте с пятью куполами и красивейшим иконостасом. Автором проекта был польский архитектор Ян Гай. У прихода было тоже кладбище с часовней построенной в 1852 году.

Во время I мировой войны церковь была разрушена при осаде Твердзы Модлин. В 1935 году в этом же месте построили новую, малую церковь с одним куполом, которая работает по сей день. С 1991 года в приходе работает покровительственный дом „Бетания”. 17 августа 2010 года приход навестил его святейшество Бартоломей I, Патриарх Константинополя и Нового Рима. Сегодняшний настоятель батюшка Андрей Болбот проводит очень интенсивную пастырскую и социальную деятельность. Планирует стройку церкви по проекту первой церкви.